

<https://doi.org/10.15407/fd2026.01.007>

УДК 316.42

Анатолій ЄРМОЛЕНКО,

член-кореспондент НАН України,

доктор філософських наук, професор,

заслужений діяч науки і техніки України,

директор Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,

01001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4

a_yermolenko@yahoo.de

<https://orcid.org/0000-0002-9908-6144>

ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНА ПРАГМАТИКА У ТОПОСІ ГЕРМЕНЕВТИЧНО-ЛІНГВІСТИЧНО- ПРАГМАТИЧНО-СЕМІОТИЧНОГО ПОВОРОТУ

Предметом дослідження цієї статті є прагматика як напрям у сучасній філософії та як філософська парадигма в системі парадигмальних координат — буття, свідомості, мовлення, а також місце прагматики як складника широкої тенденції в сучасній філософії, а саме герменевтично-лінгвістично-прагматично-семіотичного повороту, здійснюваного відповідно до переходу від філософії суб'єктивності до філософії інтерсуб'єктивності. Прагматика — це розділ семіотики, в якому тематизовано застосування мови або інтерпретацію знаків водночас із суб'єктом цієї інтерпретації, отже, мовлення розглядається разом із суб'єктом мовлення, тобто разом із мовником. У статті розкривається роль дискурсу в обґрунтуванні істинності знання та правильності соціальних норм, що уможливорює подолання релятивізму та нігілізму в морально-етичній сфері; показано також роль дискурсу як метаінституції легітимації соціальних інституцій та складової частини деліберативної демократії сучасного суспільства. У структурі прагматики поряд із локутивами, іллокутивами та перлокутивами розглядають приховані перлокутиви, спрямовані

Цитування: Єрмоленко, А. (2026). Трансцендентальна прагматика у топосі герменевтично-лінгвістично-прагматично-семіотичного повороту. *Філософська думка*, 1, 7—23. <https://doi.org/10.15407/fd2026.01.007>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на заходах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

не на досягнення порозуміння, а на приховані цілі стратегічної дії. Завдяки обґрунтуванню морально-етично належного, соціальних та правових норм здійснюється також викриття латентних перлокутивів, на які й спирається російська політика, ідеологія та пропаганда, що особливо важливо в умовах російської військової агресії проти України.

Ключові слова: демократія деліберативна, діалог сократичний, дискурс, лінгвістика, мовлення, обґрунтування граничне, перлокутив, перформатив, прагматика (реконструктивна, трансцендентальна, універсальна), семіотика.

Ця стаття підготовлена в результаті проведеного журналом «Філософська думка» круглого столу, ініційованого відділом історії зарубіжної філософії Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, який відбувся у квітні минулого року і був присвячений темі «Мапа і територія прагматичного повороту». Ключове слово тут «прагматичний поворот», який пов'язаний зі становленням і розвитком філософії прагматизму. Однак слід зауважити, що цей поворот у сучасній філософії є складником набагато ширшої тенденції, яка має назву «герменевтично-лінгвістично-прагматично-семіотичний поворот» (ApeI, 1998; ApeI, 2017). Цей поворот слід тлумачити в контексті зміни парадигм у сучасній філософії, а саме як перехід від філософії суб'єктивності до філософії інтерсуб'єктивності, а в термінах К.-О. Апеля — перехід від трансцендентальної філософії свідомості до трансцендентальної семіотики як *першої філософії* у сенсі Аристотеля (ApeI, 1998: S. 22). До того ж проблематика прагматичної філософії не обмежується суто академічною сферою, вона виходить на передній план ідеологічної боротьби. Особливо в наш час, — в умовах повномасштабної російської війни проти України, — мову і мовлення ворог використовує не тільки для дескрипції подій, а й (насамперед) як зброю проти України, як засіб пропаганди, виправдання та легітимації своєї агресивної імперіалістичної політики. Мовлення як дія, як засіб здійснення «волі до влади» та панування над іншими народами перетворюється на важливий чинник російсько-української війни.

Якщо розглядати зазначений поворот у системі парадигмальних координат — «буття», «свідомості», «мовлення», що відповідають онтологічному, рефлексійному та лінгвістичному способам мислення (Habermas, 1988: S. 20), цей процес слід тлумачити як перехід від рефлексійного до лінгвістично-прагматичного способу мислення. Ясна річ, навряд чи можна стверджувати, що мова та мовлення впродовж історії філософії не були її предметом. До передісторії «прагматичного повороту» дослідники відносять ідеї Аристотеля та стоїцизм, вважаючи їх мало не предтечею сучасної прагматики (Erhardt, Heringer, 2011: S. 10). Варто згадати також Дж. Лока й особливо таких науковців XIX сторіччя, як В. Гумбольдт, Й.Г. Гаман, Й.Г. Гердер.

Проте тільки ХХ сторіччя з розвитком прагматики та семіотики ети-ки дискурсу та комунікативної філософії, мова та мовлення стають про-відним філософським напрямом у світлі зазначеного парадигмального повороту. Насамперед варто зауважити, що прагматика — це розділ се-міотики, в якому тематизовано застосування мови або інтерпретацію знаків водночас із суб'єктом цієї інтерпретації, тобто мовлення розгляда-ється разом із суб'єктом мовлення, або мовником. Поняття «прагматика» походить від давньогрецького слова *πρᾶγμα* (*pragma*) — дія, справа, до змісту якого належить і мовна дія, тобто мовлення. Отже, прагматика постає як складник лінгвістики, в якому тематизуються мовні дії, а отже, мовлення. Прагматика відповідає на запитання «яким чином я можу щось робити зі словами?», або «як можливі мовленнєві акти?». Як філо-софська дисципліна прагматика бере свій початок від прагматизму Чарльза Сандерса Пірса, якого К.-О. Апел у праці, присвяченій прагма-тизму, назвав «найвидатнішим американським філософом» (Apel, 1967: S. 19), а в іншому своєму творі, у «Трансформації філософії» — «Кантом американської філософії» (Apel, 1973).

Поняття «мовленнєва прагматика запроваджено Ч. Морисом і Р. Кар-напом як доповнення синтаксису та семантики мови. Морис прагнув при цьому до універсально-семіотичної інтеграції всіх трьох дисциплін у прагматичній семіотиці. Згодом філософи та методологи науки, а також семіотики та представники соціальних наук почали розвивати концепції доповнення й навіть інтеграції синтаксису й семіотики стосовно мовлен-нєвої прагматики. Вагомий внесок у поєднання теорії дії й теорії мовлен-ня зробили Дж. Остин та Дж. Сьорль, що набуло втілення в теорії іллоку-тивних актів та перформативних висловлювань. Останнім часом лінгвіс-ти з метою доповнення або розширення програми об'єднання синтаксису та семантики, а також у багатьох соціально зорієнтованих концепціях соціо-психо-текстової чи прагмалінгвістики почали включати до кола своїх пізнавальних інтересів предметну сферу мовленнєвої прагматики. Питання про те, як певні мовленнєві акти реалізовувались упродовж іс-торії, належить до сфери *історичної прагматики*.

Існує також *соціальна прагматика*, яка досліджує правила й норми, що регулюють людську діяльність і забезпечують інтегративні процеси в групі, спільноті, суспільстві. Ключовою проблемою для соціальної праг-матики є питання про обґрунтування, виправдання та легітимацію соці-ального нормативного порядку. Важливу роль у розвитку цього напрямку відіграє норвезька школа прагматичної філософії (Г. Скірбек, А. Офсті та ін.). У комунікативній теорії прагматика розвивається як «трансценден-тальна» (К.-О. Апел) або як «універсальна» (Ю. Габермас). Як складник герменевтично-лінгвістично-прагматично-семіотичного повороту тран-сцендентальна прагматика бере за вихідний пункт філософування, а

отже, й за методологічний принцип, повсякденне мовне спілкування, реконструюючи у такий спосіб парадигму інтерсуб'єктивності на засадах трансцендентального способу мислення. Це означає, що поряд із емпіричною прагматикою, мета якої полягає в осягненні актуально-типових за певних умов мовленнєвих актів (у зв'язку з цим їх можна досліджувати під соціологічним, етнологічним та психологічним кутом зору), «універсальна прагматика», як зазначає Габермас, покладає собі за мету встановити й реконструювати універсальні умови можливого взаєморозуміння, або, за Апелем, систему правил, на які спирається здатність суб'єкта здійснювати висловлювання в тій чи тій ситуації. Одним із різновидів трансцендентальної прагматики є концепт «реконструктивної прагматики» Д. Бьолера, який у вступі до однойменної праці зауважує: «Реконструктивна прагматика... [є] ... дискурсивно частково (традиційно) критичним, частково реконструктивним вступом і до соціальних та гуманітарних наук, і до основоположень філософії, зокрема й практичної філософії» (Böhler, 1985: S. 19).

Треба також особливо зазначити, що прагматика, з її апеляцією до мовлення, зокрема до аргументативних практик, дає можливість «зняти» давню суперечку між «науками про природу» (Naturwissenschaften) і «науками про дух» (Geisteswissenschaften), що точилася з кінця ХХ сторіччя, згадаймо, принаймні, Баденську школу неокантіанства. Попри той факт, що і соціогуманітарні, і природничі науки, звісно, різняться за предметним полем і за методологічною специфікою, «різноманітні науки й філософія, — як зазначає Д. Бьолер у Вступі до своєї праці «Реконструктивна прагматика», — мають єдиний нормативний фундамент в аргументативній практиці» (Böhler, 1985: S. 19). Додам, цей нормативний фундамент є не тільки фундаментом наук і філософії. Він є єдиним нормативним і легітимативним фундаментом людської діяльності загалом, що своєю чергою засадничується комунікативною (мовленнєвою) практикою, яка водночас, — згадаймо концепт праксису від Аристотеля до Канта, — пов'язана з етикою: «політичні рішення, дії та інституції можна вважати легітимними, якщо вони відповідають *дискурсивному принципу*, який водночас є й моральним принципом» (Böhler, 1985: S. 25).

У соціально-етичному розумінні трансцендентальна прагматика досліджує способи застосування загальнозначущих принципів моралі щодо діяльності в певному соціокультурному контексті. Етичний вимір трансцендентальної прагматики полягає також у розробленні методів та процедур обґрунтування етичних норм на підставі дискурсивного виявлення перформативної суперечності твердження самому собі, де трансцендентальна (Апель), або ідеальна (Габермас) комунікація постає як регулятивна ідея такого обґрунтування. Важливою інстанцією такого обґрунтування постає практичний дискурс. Спираючись на статтю «Дис-

кусія» в «Історичному словнику з риторики», можна вирізнити такі види мовлення: «бесіда» — спрямована на обмін мовленнєвими актами, що не має наперед визначеної мети; «суперечка» — мовленнєві акти, скеровані перлокутивами, пов'язаними зі стратегічною дією, тобто з боротьбою, де треба досягти перемоги; «діалог» — мовленнєвий акт, спрямований на досягнення порозуміння, тобто іллокутивної цілі; «дискусія» — посідає проміжне місце між суперечкою та діалогом; і нарешті, «дискурс» — мовленнєвий акт, спрямований на досягнення порозуміння шляхом аргументації (Diskussion, 1994: SS. 819—820). «Дискурс, — зазначає Габермас, — це форма комунікації, що визначається аргументацією, форма, в якій домагання значущості, що стали проблематичними, є темою обговорення» (Habermas, 1983: S. 214). Звісно, Габермас не відкидає й інші тлумачення дискурсу, вибудовуючи його архітекτονіку (Habermas, 2003). Понад те, широке розуміння дискурсу, не обмежене його аргументативним складником, властиве багатьом напрямам у сучасній філософії (Böhler, Gronke, 1994: S. 765; Попович, 2003: с. 29).

Дискурс постає не тільки як певний тип мовлення, а й як соціальна метainституція, якій мають бути підпорядковані всі інші інституції — політика, економіка, виховання тощо. У цьому плані соціальна прагматика як теорія дискурсу утворює серцевину соціальної теорії. Складником цього напрямку є традиція неосократичного діалогу, який веде свій родовід від праць Леонарда Нельсона, на які великою мірою спирається діяльність Філософсько-політичної академії Німеччини (PPA). Отже, прагматика через неосократичний діалог і теорію дискурсу входить до політичної теорії та політичної практики. В умовах, коли сучасне демократичне суспільство переживає інституційну кризу, описану в термінах кризи демократії, симулятивної демократії тощо, висувається теорія деліберативної демократії, важливим складником якої є Габермасів концепт «структурних перетворень у сфері публічності». Щоправда, висунутий ним ще в 60-х роках ХХ сторіччя концепт розвитку публічності як важливого елемента громадянського суспільства він переглянув в одній з останніх праць «Нові структурні перетворення у сфері публічності та деліберативна політика», де показав проблеми інституціалізації деліберативної демократії в сучасному суспільстві, зауваживши маніпулятивну спрямованість сучасних цифрових технологій у публічному просторі (Habermas, 2022).

Таким чином, дискурс поширюється на перевірку та легітимацію всіх проявів людської діяльності та її наслідків (політичних програм, господарських проєктів, наукових досліджень тощо), які згодом матимуть (позитивний чи негативний) вплив на соціальне та природне довкілля. Д. Бьолер так визначає роль дискурсу в цьому процесі: *«Лише ті норми, практики, проєкти можуть бути визнані легітимними, які (за умови*

знання їхніх наслідків та побічних наслідків) могли би бути без примусу визнані усіма можливими учасниками дискурсу в процесі аргументації» (Böhler, 1994: S. 265). Як бачимо, ідеальний дискурсивний принцип тут править і за телеологічний орієнтир для стратегічного завершення деонтологічного принципу дискурсивної етики етикою відповідальності, яка не тільки засадничується принципами, а й враховує ймовірні наслідки та побічні наслідки людської активності. Це означає, що дискурс може стати засобом перевірки не лише значущості правил діяльності, а й імовірних наслідків цієї діяльності, а також імовірних побічних наслідків цієї діяльності як щодо людини, так і щодо довкілля. А запровадження телеологічного виміру ідеального дискурсу, когерентного до Йонасової вимоги «збереження автентичного людського життя на Землі» (Йонас, 2001: с. 20), дає можливість оцінювати ці наслідки не тільки з огляду на людські «близькі інтереси», а насамперед і з огляду на «далекі інтереси», зокрема й «інтереси майбутніх поколінь», а також «інтереси природи».

Варто зауважити, що потужним поштовхом до використання прагматики як парадигми були ідеї Карла-Отто Апеля; насамперед слід назвати його працю «Від Канта до Пірса: семіотична трансформація трансцендентальної логіки» — твір, що став складником загальної програми «трансформації філософії» мислителя (Apel, 1973). Обмеженість Кантової критики розуму, яку зауважували фундатори німецької філософії мови — В. Гумбольдт, Й.Г. Гаман, Й.Г. Гердер, певною мірою знімаються у філософії символічних форм Е. Касирера. Однак в останнього функція знаків ще вплетена в концепцію трансцендентального синтезу апперцепції. Тому в ній міститься залишок ідеалізму філософії свідомості. Тільки семіотична трансформація кантіанства Ч. Пірсом, як вважає Апель, є справді радикальною.

Таким чином, підґрунтям переорієнтації (трансформації) філософії Апеля є семіотична філософія Пірса. Досеміотична теорія пізнання, до якої належать Кант і класичний позитивізм, а також герменевтика Ф. Шляєрмахера і В. Дильтая, розглядала проблеми пізнання в межах відношення суб'єкт—об'єкт. Оскільки вони спирались на ідею методологічно соліпсистського визначення єдності й наочності предмета як єдності самосвідомості, то спускалось з ока, що суб'єкт—об'єктне відношення апперцептивного пізнання опосередковане знаковою системою відношення суб'єкт—суб'єкт, тобто інтерпретативним пізнанням.

Лише семіотична трансформація теорії пізнання Пірсом поставила, на думку Апеля, в центр уваги реального суб'єкта використання знакових систем, а не чисту свідомість. Згідно з філософією Пірса, пізнання як функцію, опосередковану знаковими системами, неможливо звести до двоїстого відношення, побудованого на кшталт спостережуваної реакції в об'єктивному світі. Важливим для пізнання є те, що воно здійснюється

не як реакція одного об'єкта на інший (що й відбивається в категоріях двоїстості), а як інтерпретація, опосередкована знаковою системою. Останнє і схоплюється у Пірса категорією троїстості. Пірс здійснює заміну Кантових принципів «останньої передумови» і «вищого пункту», які виконують функцію трансцендентального синтезу апперцепції, постулатом «останнє переконання», який відбиває узгодженість висловлювань у необмеженій спільноті науковців. Тобто Пірс замість двоїстої системи S—O-відношення запроваджує троїсту схему S—S—O-відношення. Це означає, що відношення суб'єкта до об'єкта відбувається через відношення до іншого суб'єкта, опосередковане знаковою системою.

Таким чином, суб'єктом пізнання тут постає реальна спільнота, яка конститується знаковою системою. При цьому пізнання тлумачиться не як суто функція свідомості, а насамперед як реальний історичний процес. Однак визначення реальності та істини, так само як обґрунтування необхідної оцінки процесу дослідження, не досягається через апеляцію до фактичного пізнання у фактичній спільноті, а встановлюється через звертання до нормативно постульованої конвергенції процесу умовиводу та процесу інтерпретації в *необмеженій комунікативній спільноті*, яку Апел називає трансцендентальною комунікативною спільнотою, а прагматику — трансцендентальною прагматикою. Додам також, що Апелева трансформація філософії у трансцендентальній прагматичі стала тим філософським явищем, яке поєднало континентальну та англо-американську філософські традиції. Ба більше, трансцендентально-прагматична методологія об'єднала також досягнення сучасної філософії мовлення з німецьким трансцендентальним ідеалізмом. Отже, як зазначає В. Гьосле, «трансцендентальна прагматика як трансцендентальна філософія вертається до засад класичної німецької філософії; як філософія інтерсуб'єктивності — вона є справжнє дитя XX століття» (Гьосле, 1999: с. 468).

І тут ми підійшли до важливої проблеми — це обґрунтування істинності знання та правильності морально-етично належного. У парадигмальному вимірі це означає застосування концепту «ідеального» як регулятивного принципу. Згадаймо, у Канта як засновника німецького трансцендентального ідеалізму, це місце посідає трансцендентальний суб'єкт, комунікативна філософія використовує концепти «трансцендентальної» (К.-О. Апел) та «ідеальної» (Ю. Габермас) комунікації. Ідеальна мовна ситуація, таким чином, виключає систематичне перекручення, що припускає таку структуру комунікації, яка створює однакові (симетричні) умови вибору та здійснення мовленнєво-комунікативних дій для всіх учасників і тим самим виключає будь-який примус або панування в цьому процесі. Тому поняття «ідеальної комунікативної спільноти» Габермас конкретизує поняттям «необмеженої комунікативної спільноти», відкритої для застосування мовленнєвих актів усім можливим мовникам»,

та «необмеженої пануванням комунікації», коли не діє жодний примус, крім примусу вагомішого (кращого) аргументу.

Складником ідеальної комунікації є концепт ідеального консенсусу як регулятивної ідеї. На цьому слід зробити особливий наголос. Адже консенсус є не конститутивним, а регулятивним принципом, контрфактичним (апріорним) щодо реальної комунікативної спільноти, отже, реального консенсусу. Тому В. Гьосле слушно критикує ідею консенсусу (одностайності) як конститутивного принципу, зауважуючи, що в нескінченній комунікативній спільноті завжди буде рівновага між тими, хто «за», і тими, хто «проти», оскільки обидві сукупності голосів будуть нескінченностями (Гьосле, 1999: с. 471). Понад те, в разі запровадження ідеї консенсусу один зловмисник міг би заблокувати рішення (Гьосле, 1999: с. 470).

У своїй книжці «Комунікативна практична філософія» я вже критично розглядав цю позицію, зауваживши, що Гьосле ототожнює реальний консенсус з ідеальним, адже «зловмисника», до якого він апелює, не можна вважати представником ідеальної спільноти, бо той (як зловмисник) не відповідає її вимогам, а ідея консенсусу не є тут регулятивним принципом (Єрмоленко, 1999: с. 210). У цьому тексті лише додаю, що Гьосле має рацію, говорячи про хибність консенсуального підходу як конститутивного принципу, акцентуючи увагу на тому, що прагненням емпіричної одностайності можна заблокувати будь-яке рішення. Прикладів такого блокування, на жаль, є чимало: скажімо, можна згадати принцип вето при голосуванні в Раді безпеки ООН, коли «один зловмисник» (Росія) блокує рішення щодо приборкання агресора (самої себе), інший приклад — консенсуальний принцип в ухваленні важливих рішень у Євросоюзі, коли при голосуванні ухвалення рішень стосовно України саботує прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан або очільник уряду Словаччини Роберт Фіцо. Аби уникнути такого блокування щодо ухвалюваних рішень, достатньо було б простої більшості. Тому останнім часом у соціально-філософській та політологічній літературі, а також у колі політиків та функціонерів Євросоюзу точаться дискусії про можливість та необхідність відмови від принципу консенсусу в разі прийняття важливих рішень у керівних структурах Євросоюзу.

Отже, головне питання тут полягає в тому, чи можливе остаточне, або граничне обґрунтування (*Letztbegründung*). І тут стикаються різні підходи до розв'язання цієї проблеми: від визнання можливості такого граничного обґрунтування засобами трансцендентальної методології (К.-О. Апель, Д. Бьолер, В. Кульман) до її заперечення шляхом детрансценденталізації та апеляції до концепту кращого (вагомішого) аргументу (Ю. Габермас, Г. Скірбек). Тому цей підхід називають меліоризмом. Будучи запрошеним дослідником у Вільному університеті Берліна, я брав участь у цих дискусіях, в яких контрверзу утворювали концепти граничного обґрунтування

(Д. Бюлер, Г. Гронке) і меліоризму (Г. Скірбек), який заперечує граничне обґрунтування, звертаючись до настанови ліпшого аргументу.

Методологічно конкретизуючи положення про остаточне (граничне) обґрунтування, Апелъ звертається до виявлення відмінності в теорії мовленнєвої дії між *пропозиціональним* і *перформативним* аспектами мовлення. Тут слід пояснити, що поняттям «перформативне висловлювання» позначається речення чи висловлювання, внаслідок якого здійснюється мовленнєвий акт, який збігається за своїм змістом із тим, про що мовиться у висловлюванні. Перформативні висловлювання являють собою різновид мовленнєвих висловлювань, завдяки яким у повсякденному мовленнєвому спілкуванні здійснюються прохання, вітання, побажання, попередження, накази, обіцянки тощо. Вони відрізняються від інших різновидів, зокрема від речень, у яких щось описується, стверджується чи повідомляється. Це досягається за допомоги дієслів, які застосовують, як правило, в першій особі однини теперішнього часу дійсного способу дійсного стану. Скажімо, у висловлюванні «Я вам дякую» здійснюється акт дякування. І в цьому сенсі форма висловлювання відповідає змісту його як дії (Historisches Wörterbuch der Philosophie, 1989: S. 254).

Перформативне висловлювання набуло широкого застосування в західній філософії, теології, правничих та політичних науках завдяки працям оксфордського філософа Дж. Остина, його використовують К.-О. Апелъ, Ю. Габермас, Д. Бюлер та інші представники комунікативної філософії. Коли Габермас у своїй статті «Війна та обурення» (Habermas, 2022a) у «Süddeutsche Zeitung» стверджує, що «Україна повинна не виграти цю війну, вона не повинна її програти», то це не просто дескрипція ситуації, це нормативне твердження, яке не описує, а приписує певний спосіб дії, отже, це перформатив, що виконує дію, якою досягається певна ціль. Так само й назва моєї статті «Спротив замість перемовин» у «Frankfurter Allgemeine», а також висловлені в ній вимоги є перформативами.

Використання поняття «перформативне висловлювання», а також розроблення *процедури виявлення перформативної суперечності* твердження самому собі уможливають переведення проблеми граничного обґрунтування етичних норм із теоретичної у практичну площину на підставі трансцендентально-прагматичного принципу уникнення перформативної суперечності твердження самому собі. Цей принцип дає змогу перевести розв'язання проблеми очевидності та достовірності знання, а також правильності етично належного із площини монологічної рефлексії у площину комунікативно-дискурсивної рефлексії. Принцип виявлення перформативної суперечності твердження самому собі, як зазначає Апелъ, постає у такий спосіб «органом та критерієм інформативного самопрояснення розуму, що цілком піддається дослідженню, звідси він є суттєвим критерієм рефлексійної щодо себе дискурсивної раціональності» (Apel, 1997: S. 98).

Концепт граничного обґрунтування морально належного дає можливість уникнути морально-етичного релятивізму та нігілізму, які особливо даються взнаки в ситуації «постправди» та «постморалі». До того ж таке обґрунтування є основою для критики ідеології, як це видно зі збірника «Герменевтика та критика ідеології» (ApeI, 1972), створення концепції «метакритики Марксової критики ідеології», здійсненого Д. Бьолером в однойменній праці (Böhler, 1971), а також уможливорює деконструкцію прихованих перлокутивів. Адже крім локутивів, іллокутивів та перлокутивів, у прагматиці є ще й латентні перлокутиви, тобто такі мовленнєві акти, цілі та наслідки яких приховані від співрозмовника. Габермас наводить такий приклад прихованого перлокутиву: **S** просить **H** надати гроші **Y** для підготовки крадіжки зі вломом, причому **H** не знає цього наміру, понад те, якби знав, то не схвалив би цього і не зробив би те, про що просять. Такий мовленнєвий акт є прихованою стратегічною дією, або «приховано-стратегічним вживанням мови, яка паразитує на нормальному, оскільки останнє лише тоді функціонує, коли, принаймні, одна сторона виходить з того, щоб мова застосовувалася з орієнтацією на порозуміння» (Габермас, 1999: с. 295). Приховані перлокутиви можуть правити за основу викривлених комунікацій, які на відміну ідеології як хибної свідомості, за Марксовою концепцією, утворюють систему хибних комунікацій.

Отже, прихований перлокутив — це такий мовленнєвий акт, який спрямовано не на пошук порозуміння шляхом аргументації, а на досягнення прихованих цілей засобами введення в оману, прихованими від громадськості домовленостями, змовою проти третьої сторони тощо. На застосуванні таких прихованих перлокутивів (поряд із брутальною брехнею) тримається вся російська політика і пропаганда. Найочевиднішим прикладом є СВО, що в ній приховано назву російської війни проти України, а у проголошених цілях СВО (денацифікація, демілітаризація) криються імперіалістичні цілі відновлення російської імперії, за якими, своєю чергою, ховаються цілі збереження влади панівною верхівкою. Мобілізація на російсько-українську війну в російському суспільстві стимулюється матеріальним заохоченням рекрутів, при цьому приховується факт використання їх як «гарматного м'яса», коли гине лєвова частка мобілізованих або вони повертаються каліками. І таких прикладів використання латентних перлокутивів російською внутрішньою політикою і пропагандою безліч. Однак це стало вже традицією для російської ідеології та пропаганди — згадаймо, ще за радянських часів за інтернаціоналізмом марксистсько-ленінської ідеології в комуністичному тоталітаризмі приховувався російський націонал-соціалізм (Єрмоленко, 2021а: сс. 15—26).

Таким чином, викриття та деконструкція таких прихованих перлокутивів є завданням філософської критичної (глибинної) герменевтики

як складника критичної соціальної прагматики, зокрема й критичної історичної прагматики, оскільки в сучасній російській ідеології та пропаганді використовують так званий історичний аргумент, зокрема для легітимації захоплення нових територій («возвращение исконно русских земель») Критична прагматика має стати основою для нової просвітницької практики. Таке «нове просвітництво» є вкрай важливим завданням саме сьогодні, в умовах російсько-української війни, яка є не тільки екзистенційним викликом українському народові, а й нормативним викликом світові загалом, руйнуючи світовий нормативний (соціальний, морально-етичний, правовий) порядок.

Якщо говорити про мапу, або *топографію* цього філософського явища, яке позначається словом «прагматика», то можна сказати, що воно має міжнародний топос, про що свідчить таке об'єднання філософів, як Міжнародний філософський Центр Карла-Отто Апеля (Centro Filosofico Internazionale Karl-Otto Apel), представниками якого є філософи з багатьох країн світу. Це, звісно, Німеччина, яка представлена різними школами комунікативної філософії та мовної прагматики, зокрема: Франкфуртською трансцендентальною прагматикою (К.-О. Апель, Ю. Габермас, В. Кульман та ін.), Берлінською трансцендентальною прагматикою (Д. Бюлер, Г. Гронке, П. Бруне, Г. Буркгарт та ін.). Це й Норвезька прагматична школа (Г. Скірбек, А. Офсті, Р. Ф'еланд, Т. Норденстам та ін.), трансцендентально-прагматична філософія Італії (М. Бореллі, Ф. Капуто, В. Марцоччі), Іспанії (І. Коніл, А. Кортіна), Аргентина представлена осередком трансцендентальної прагматики та етики дискурсу Університету Буенос-Айрес (Д. Міхеліні, А. Даміані, Х. де Зан), Японія — Тетсухіко Шінагава (Kansai University, Osaka, Japan). Сюди належать також комунікативна філософія Ю. Габермаса та семантична теорія соціальних систем Н. Лумана та ін.

Я також є представником Міжнародного філософського центру Карла-Отто Апеля від України, а також Центру Ганса Йонаса, члени якого великою мірою спираються на методологію трансцендентальної прагматики. Насамперед хочу назвати Почесного президента цього центру Дитриха Бюлера, великого симпатика України, який дуже активно підтримує нас під час російсько-української війни. Можна сказати, що існує своєрідний комунікативно-практичний «інтернаціонал» прагматики та етики дискурсу, який об'єднує філософів, які застосовують і розвивають цю парадигму. Звісно, йдеться тут тільки про представників тих напрямів в прагматичній філософії, які гуртуються довкола комунікативної філософії.

Зазначу також, що у нас, в Україні, зокрема в Інституті філософії імені Г.С. Сковороди НАН України склалася потужна традиція дослідження філософії прагматизму, а також напрямів, які використовують методологію, пов'язану із прагматичним поворотом. Як зазначав Василь Лісовий, у київському колі філософів існувала й розвивається сьогодні не тільки

світоглядно-антропологічна традиція, засадничена дослідженнями Володимира Шинкарука, а й способи філософського мислення, інспіровані аналітичною філософією (Лісовий, 2014: с. 474). Як уже зазначалося, складником прагматичного повороту є неосократичний діалог, тому витoki нашої традиції мовної прагматики, звісно, слід виводити насамперед від українського Сократа — Григорія Сковороди, який застосовував метод сократичного діалогу, до якого належить і метод еленктики, спрямований на виявлення суперечностей у висловлюваннях співрозмовників.

Ця традиція набула свого подальшого розвитку в наш час, зокрема у працях співробітників нашого інституту — Ніни Поліщук (Поліщук, 2012), Мирослава Поповича (Попович, 1997). До розробників прагматики як парадигми в нашому інституті належать також Анатолій Єрмоленко (Єрмоленко, 1999; 2002; 2023а), Людмила Ситніченко (Ситніченко, 1996), Володимир Куплін (Куплін, 2022); із представників молодшого покоління слід назвати Оксану Йосипенко (Йосипенко, 2012), Тараса Маменка (Маменко, 2025), які безпосередньо досліджують мовну парадигму, зауважимо також праці Олексія Ведрова (Ведров, 2014) та Єлизавету Борисенко (Борисенко, 2022), які через комунікативну філософію застосовують і методологію прагматики.

Отже, в українській філософії склалася потужна парадигмальна традиція прагматики, філософії інтерсуб'єктивності, діалогу, етики дискурсу (Єрмоленко, 2021), яка зрештою позначилась на розвитку соціальної теорії у відділі соціальної філософії Інституту філософії, що дістало прояв у розробленні концепції інституціоналізації деліберативної демократії українського суспільства (Єрмоленко, 2023). У цьому плані дослідження науковців Інституту філософії стали підґрунтям вироблення процедур обґрунтування соціальних та моральних норм, а також процедур легітимації соціальних інституцій українського суспільства, що великою мірою стало основою для теоретичного забезпечення соціальних перетворень, демократизації, отже, модернізації українського суспільства.

ДЖЕРЕЛА

- Борисенко, Є. (2022). Стратегічна раціональність масової культури. *Філософська думка*, 3, 155—169.
- Бьолер, Д. (2014). *Відповідальність за майбутнє з глобальної перспективи* / Пер. з нім., післямова, прим.: А. Єрмоленко. Київ: Стилос.
- Ведров, О. (2014). *Науки про суспільство та соціальний прогрес: Етичні та епістемологічні засади соціальних наук з погляду філософії комунікації*. Київ: Стилос.
- Габермас, Ю. (1999). Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ. У: А. Єрмоленко, *Комунікативна практична філософія* (сс. 287—324). Київ: Лібра.
- Гронке, Г. (2006). Сократичний діалог. Дискурсивна етика як суспільна етика відповідальності і її діалогічна практика / Пер. з нім. В. Кебуладзе. У: *Цінності громадянського суспільства і моральний вибір: український досвід* (сс. 36—51). Київ: Етна.

- Гюсле, В. (1999). Трансцендентальна прагматика як фіхтеанство інтерсуб'єктивності. У: А. Ермоленко, *Комунікативна практична філософія* (сс. 455—478). Київ: Лібра.
- Ермоленко, А. (1999). *Комунікативна практична філософія*. Підручник. Київ: Лібра.
- Ермоленко, А. (2002). Прагматика. У: В.І. Шинкарук (ред.), *Філософський енциклопедичний словник* (с. 511). Київ: Абрис.
- Ермоленко, А. (2021). *Дискурс. Комунікація. Моральність*. Київ: Наукова думка.
- Ермоленко, А. (2021а). «Русский мир» — ідеологія російського імперіалізму. У: «Русский мир» як доктрина: витоки, загрози, методи. *Філософські діалоги* (вип. 21—22, сс. 15—26). Київ: Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.
- Ермоленко, А. (ред.). (2023). *Дискурсивні практики деліберативної демократії українського суспільства*. Київ: Наукова думка.
- Ермоленко, А. (2023а). Прагматика. У: *Енциклопедія Сучасної України* / Редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін. (т. 25). Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-880680>
- Йонас, Г. (2001). *Принципи відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації* / Пер. з нім.: А. Ермоленко, В. Ермоленко. Київ: Лібра.
- Йосипенко, О. (2012). *Від мови філософії до філософії мови: Проблема мови у французькій філософії другої половини ХХ — початку ХХІ століть*. Київ: Український Центр духовної культури.
- Куплін, В. (2022). Трансцендентальна семіотика К.-О. Апеля як моральна філософія історії. *Філософська думка*, 2, 39—51.
- Лисовий, В. (2014). *Спогади. Поезії*. Київ: Смолоскип.
- Маменко, Т. (2025). *Теорія знаку у філософії Дж. Лока та Ч. Пірса*. Дис. ... д-ра філософії. Київ: Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.
- Поліщук, Н. (2012). *Філософія прагматизму*. Київ: Український Центр духовної культури.
- Попович, М. (1997). *Раціональність і виміри людського буття*. Київ: Наукова думка.
- Попович, М. (2003). Поняття «дискурс» у метафоричному та логіко-лінгвістичному розумінні. *Філософська думка*, 1, 27—36.
- Ситніченко, Л. (1996). *Першоджерела комунікативної філософії*. Київ: Либідь.
- Соціальна прагматика дискурсу. (2002). У: В.І. Шинкарук (ред.), *Філософський енциклопедичний словник* (с. 598). Київ: Абрис.
- Соціальна прагматика. (2002). У: В.І. Шинкарук (ред.), *Філософський енциклопедичний словник* (с. 598). Київ: Абрис.
- Apel, K.-O. (1972). Szientistik. Hermeneutik. Ideologiekritik — Entwurf einer Wissenschaftslehre in Erkenntnisanthropologischer Sicht. In: *Hermeneutik und Ideologiekritik* (SS. 7—44). Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Apel, K.-O. (1973). *Transformation der Philosophie*. 2 Bd. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Apel, K.-O. (1987). Fallibilismus, Konsentstheorie der Wahrheit und Letztbegründung. In: *Philosophie und Begründung / herausgegeben von Forum für Philosophie Bad Homburg / Hrsg. von W. Kuhlmann* (SS. 116—211). Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Apel, K.-O. (1998). Transzendente Semiotik und die Paradigmen der ersten Philosophie (Erster Vortrag). In: K.-O. Apel, V. Hösle, R. Simon-Schaefer, *Globalisierung. Herausforderung für die Philosophie*. Bamberg: Universitäts-Verlag.
- Apel, K.-O. (2017). *Transzendente Reflexion und Geschichte*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Apel, K.-O. (Hrsg.). (1967). *Schriften zum Pragmatismus und Pragmatizismus*. Bd. 1. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Austin, J.L. (1962). *How to do things with Words*. Oxford.
- Böhler, D. (1971). *Metakritik der Marxschen Ideologiekritik. Prolegomenon zu einer reflektierten Ideologiekritik und Theorie-Praxis-Vermittlung*. Frankfurt a.M.

- Böhler, D. (1985). *Rekonstruktive Pragmatik. Von der Bewußtseinsphilosophie zur Kommunikationsreflexion: Neubegründung der praktischen Wissenschaften und Philosophie*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Böhler, D. (1994). *In dubio contra projectum. Mensch und Natur im Spannungsfeld von Verstehen, Konstruieren, Verantworten / Ethik für die Zukunft. Im Diskurs mit Hans Jonas*. München: Beck.
- Böhler, D. (Hrsg.). (1986). *Die pragmatische Wende: norweg. Beitr.zur Pragmatik-Debate*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Böhler, D., Gronke, H. (1994). Diskurs. In: *Historisches Wörterbuch der Rhetorik* (Bd. 2, SS. 764—819). Tübingen: Max Nimeyer Verlag.
- Claus, E., Heringer, H.J. (2011). Pragmatik. Linguistik für Bachelor. In: *UTB für Wissenschaft: Uni-Taschenbücher* (Bd. 3480). UTB Gmb.
- Diskussion. (1994). In: *Historisches Wörterbuch der Rhetorik* (Bd. 2, SS. 819—820). Tübingen: Max Nimeyer Verlag.
- Habermas, J. (1983). Wahrheitstheorien. In: H. Fahrenbach (Hrsg.), *Wirklichkeit und Reflexion*. Pfullingen: Neske.
- Habermas, J. (1988). *Nachmetaphysisches Denken. Philosophische Aufsätze*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Habermas, J. (2003). Zur Architektonik der Diskursdifferenzierung. In: *Reflexion und Verantwortung. Auseinandersetzung mit K.-O. Apel / Hrsg. von D. Böhler, M. Kettner, G. Skirbek* (SS. 44—64). Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Habermas, J. (2022). *Ein neuer Strukturwandel der Öffentlichkeit und die deliberative Politik*. Berlin: Suhrkamp.
- Habermas, J. (2022a). Krieg und Empörung. Das Dilemma des Westen. *Sueddeutsche Zeitung*, 01.05.2022. Retrieved from: <https://www.sueddeutsche.de/projekte/artikel/kultur/das-dilemma-des-westens-juergen-habermas-zum-krieg-in-der-ukraine-e068321/?reduced=true>
- Historisches Wörterbuch der Philosophie*. Bd. 7. (1989). Basel: Schwabe & Co. AG.
- Morris, Ch.W. (1938). Foundations of the theory of signs. In: *International Encyclopedia of Unified Science* (vol. 1, no. 2, vii + 59 pp.). Chicago: The University of Chicago Press.
- Searle, J.R. (1971). 'What is a speech act?' In: J.R. Searle (Ed.), *The Philosophy of Language* (pp. 44—46). Oxford: Oxford University Press. [Originally in: Black, M. (Ed.). (1965). *Philosophy in America* (pp. 221—239). London: Allen & Unwin].

Отримано 09.01.2026

Прийнято до друку після рецензування 10.02.2026

Опубліковано 02.04.2026

REFERENCES

- Apel, K.-O. (1972). Szientistik. Hermeneutik. Ideologiekritik — Entwurf einer Wissenschaftslehre in Erkenntnisanthropologischer Sicht. In: *Hermeneutik und Ideologiekritik* (SS. 7—44). Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Apel, K.-O. (1973). *Transformation der Philosophie*. 2 Bd. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Apel, K.-O. (1987). Fallibilismus, Konsentstheorie der Wahrheit und Letztbegründung. In: *Philosophie und Begründung / herausgegeben von Forum für Philosophie Bad Homburg / Hrsg. von W. Kuhlmann* (SS. 116—211). Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Apel, K.-O. (1998). Transzendente Semiotik und die Paradigmen der ersten Philosophie (Erster Vortrag). In: K.-O. Apel, V. Hösle, R. Simon-Schaefer, *Globalisierung. Herausforderung für die Philosophie*. Bamberg: Universitäts-Verlag.
- Apel, K.-O. (2017). *Transzendente Reflexion und Geschichte*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.

- Apel, K.-O. (Hrsg.). (1967). *Schriften zum Pragmatismus und Pragmatizismus*. Bd. 1. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Austin, J.L. (1962). *How to do things with Words*. Oxford.
- Böhler, D. (1971). *Metakritik der Marxschen Ideologiekritik. Prolegomenon zu einer reflektierten Ideologiekritik und Theorie-Praxis-Vermittlung*. Frankfurt a.M.
- Böhler, D. (1985). *Rekonstruktive Pragmatik. Von der Bewußtseinsphilosophie zur Kommunikationsreflexion: Neubegründung der praktischen Wissenschaften und Philosophie*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Böhler, D. (1994). *In dubio contra projectum. Mensch und Natur im Spannungsfeld von Verstehen, Konstruieren, Verantworten / Ethik für die Zukunft. Im Diskurs mit Hans Jonas*. München: Beck.
- Böhler, D. (2014). *Responsibility for the Future from a Global Perspective / Tr. from German, afterword, notes by A. Yermolenko*. [In Ukrainian]. Kyiv: Stylos. [=Бюлер 2014].
- Böhler, D. (Hrsg.). (1986). *Die pragmatische Wende: norweg. Beitr.zur Pragmatik-Debate*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Böhler, D., Gronke, H. (1994). Diskurs. In: *Historisches Wörterbuch der Rhetorik* (Bd. 2, SS. 764—819). Tübingen: Max Nimeyer Verlag.
- Borysenko, Ye. (2022). Strategic rationality of mass culture. [In Ukrainian]. *Philosophical Thought*, 3, 155—169. [=Борисенко 2022].
- Claus, E., Heringer, H.J. (2011). Pragmatik. Linguistik für Bachelor. In: *UTB für Wissenschaft: Uni-Taschenbücher* (Bd. 3480). UTB GmbH.
- Diskussion (1994). In: *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*. (Bd. 2, SS. 819—820). Tübingen: Max Nimeyer Verlag.
- Gronke, H. (2006). Socratic dialogue. Discursive ethics as a social ethics of responsibility and its dialogic practice / Tr. from German by V. Kebuladze. [In Ukrainian]. In: *Values of Civil Society and Moral Choice: Ukrainian Experience* (pp. 36—51). Kyiv: Etna. [=Гронке 2006].
- Habermas, J. (1983). Wahrheitstheorien. In: H. Fahrenbach (Hrsg.), *Wirklichkeit und Reflexion*. Pfullingen: Neske.
- Habermas, J. (1988). *Nachmetaphysisches Denken. Philosophische Aufsätze*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Habermas, J. (1999). Actions, speech acts, speech interactions and the world of life. [In Ukrainian]. In: A. Yermolenko, *Communicative Practical Philosophy* (pp. 287—324). Kyiv: Libra. [=Габермас 1999].
- Habermas, J. (2003). Zur Architektonik der Diskursdifferenzierung. In: *Reflexion und Verantwortung. Auseinandersetzung mit K.-O. Apel / Hrsg. von D. Böhler, M. Kettner, G. Skirbek* (SS. 44—64). Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Habermas, J. (2022). *Ein neuer Strukturwandel der Öffentlichkeit und die deliberative Politik*. Berlin: Suhrkamp.
- Habermas, J. (2022a). Krieg und Empörung. Das Dilemma des Westen. *Sueddeutsche Zeitung*, 01.05.2022. Retrieved from: <https://www.sueddeutsche.de/projekte/artikel/kultur/das-dilemma-des-westens-juergen-habermas-zum-krieg-in-der-ukraine-e068321/?reduced=true>
- Historisches Wörterbuch der Philosophie*. Bd.7. (1989). Basel: Schwabe &Co.AG.
- Hösle, V. (1999). Transcendental pragmatics as Fichteanism of intersubjectivity. [In Ukrainian]. In: A. Yermolenko, *Communicative Practical Philosophy* (pp. 455—478). Kyiv: Libra. [=Гюсле 1999].
- Jonas, H. (2001). *The principle of responsibility. In Search of Ethics for Technological Civilization / Tr. from German by A. Yermolenko, V. Yermolenko*. [In Ukrainian]. Kyiv: Libra. [=Йонас 2001].

- Kuplin, V. (2022). K.-O. Apel's transcendental semiotics as moral philosophy of history. [In Ukrainian]. *Philosophical Thought*, 3, 39—51. [=Куплін 2022].
- Lisovyi, V. (2014). *Memories. Poems*. [In Ukrainian]. Kyiv: Smoloskyp. [=Лісовий 2014].
- Mamenko, T. (2025). *Theory of the Sign in the Philosophy of J. Locke and C. Peirce*. Diss. ... D-r of Philosophy. [In Ukrainian]. Kyiv: H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine. [=Маменко 2025].
- Morris, Ch.W. (1938). Foundations of the theory of signs. In: *International Encyclopedia of Unified Science* (vol. 1, no. 2, vii + 59 pp.). Chicago: The University of Chicago Press.
- Polishchuk, N. (2012). *Philosophy of Pragmatism*. [In Ukrainian]. Kyiv: Ukrainian Center for Spiritual Culture. [=Поліщук 2012].
- Popovych, M. (1997). *Rationality and Dimensions of Human Being*. [In Ukrainian]. Kyiv: Naukova Dumka. [=Попович 1997].
- Popovych, M. (2003). The concept of «discourse» in metaphorical and logical-linguistic understanding. [In Ukrainian]. *Philosophical Thought*, 1, 27—36. [=Попович 2003].
- Searle, J.R. (1971). 'What is a speech act?' In: J.R. Searle (Ed.), *The Philosophy of Language* (pp. 44—46). Oxford: Oxford University Press. [Originally in: Black, M. (Ed.). (1965). *Philosophy in America* (pp. 221—239). London: Allen & Unwin].
- Social pragmatics of discourse. (2002). [In Ukrainian]. In: V.I. Shynkaruk (Ed.), *Philosophical Encyclopedic Dictionary* (p. 598). Kyiv: Abrys. [=Соціальна прагматика дискурсу 2002].
- Social pragmatics. (2002). [In Ukrainian]. In: V.I. Shynkaruk (Ed.), *Philosophical Encyclopedic Dictionary* (p. 598). Kyiv: Abrys. [=Соціальна прагматика 2002].
- Sytnichenko, L. (1996). *Primary Sources of Communicative Philosophy*. [In Ukrainian]. Kyiv: Lybid. [=Ситніченко 1996].
- Viedrov, O. (2014). Sciences about Society and Social Progress: Ethical and Epistemological Foundations of Social Sciences from the Perspective of the Philosophy of Communication. [In Ukrainian]. Kyiv: Stylos. [=Ведров 2014].
- Yermolenko A. (2023a). Pragmatics. [In Ukrainian]. In: *Encyclopedia of Modern Ukraine / Ed. board: I.M. Dziuba, A.I. Zhukovskiy, M.G. Zhelezniak et al.* (vol. 25). Kyiv: Institute of Encyclopedic Research, NAS of Ukraine. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-880680> [=Єрмоленко 2023a].
- Yermolenko, A. (1999). *Communicative Practical Philosophy*. Textbook. [In Ukrainian]. Kyiv: Libra. [=Єрмоленко 1999].
- Yermolenko, A. (2002). Pragmatics. [In Ukrainian]. In: V.I. Shynkaruk (Ed.), *Philosophical Encyclopedic Dictionary* (p. 511). Kyiv: Abrys. [=Єрмоленко 2002].
- Yermolenko, A. (2021). *Discourse. Communication. Morality*. [In Ukrainian]. Kyiv: Naukova Dumka. [=Єрмоленко 2021].
- Yermolenko, A. (2021a). "Russian World" — the ideology of Russian imperialism. [In Ukrainian]. In: *"Russian World" as a Doctrine: Origins, Threats, Methods. Philosophical Dialogues* (iss. 21—22, pp. 15—26). Kyiv: H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine. [=Єрмоленко 2021a].
- Yermolenko, A. (Ed.). (2023). *Discursive Practices of Deliberative Democracy of Ukrainian Society*. [In Ukrainian]. Kyiv: Naukova Dumka. [=Єрмоленко 2023].
- Yosypenko, O. (2012). *From the Language of Philosophy to the Philosophy of Language: The Problem of Language in French Philosophy of the Second Half of the 20th — Early 21st Centuries*. [In Ukrainian]. Kyiv: Ukrainian Center for Spiritual Culture. [=Йосипенко 2012].

Received 09.01.2026

Accepted for publication after review 10.02.2026

Published 02.04.2026

Anatoliy YERMOLENKO,

Corresponding Member of the NAS of Ukraine,

Honored Scientist of Ukraine,

Doctor of Sciences in Philosophy, Professor,

Director of H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine,

4, Triohsviatytska St., Kyiv, 01001

a_yermolenko@yahoo.de

<https://orcid.org/0000-0002-9908-6144>

TRANSCENDENTAL PRAGMATICS IN THE TOPOS
OF THE HERMENEUTIC-LINGUISTIC-PRAGMATIC-SEMIOTIC TURN

The subject of this article is pragmatics as a trend in modern philosophy and as a philosophical paradigm in the system of paradigmatic coordinates: being, consciousness, speech, as well as the place of such a pragmatics as a component of a broad trend in modern philosophy, which appears in the form of a hermeneutic-linguistic-pragmatic-semiotic turn, which is carried out in accordance with the transition from the philosophy of subjectivity to the philosophy of intersubjectivity. Pragmatics is a section of semiotics that deals with the use of language or the interpretation of signs together with the subject of this interpretation, therefore, speech is considered together with the subject of speech, that is, together with the speaker. The article also reveals the role of discourse in substantiating the truth of knowledge and the correctness of social norms. This makes it possible to overcome relativism and nihilism in the moral and ethical sphere, and also shows the role of discourse as a meta-institution of legitimizing social institutions and an integral part of deliberative democracy in modern society. In the structure of pragmatics, along with locutionary, illocutionary, and perlocutionary acts, hidden perlocutionary acts are considered, aimed not at achieving understanding, but at the hidden goals of strategic action. Based on the substantiation of moral and ethical obligations, as well as social and legal norms the latent perlocutionary statements are also exposed as the very thing that Russian politics, ideology and propaganda rely on. This understanding becomes especially important in the context of Russian military aggression against Ukraine.

Keywords: *deliberative democracy, Socratic dialogue, discourse, linguistics, speech, marginal justification, perlocutionary, performative, pragmatics (reconstructive, transcendental, universal), semiotics.*